

Андрій Валерійович ЄРЕМЄЄВ,

аспірант Донецького юридичного інституту МВС України;

 <https://orcid.org/0000-0003-1684-3021>

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ТА РОЗВИТОК ОФШОРНИХ ЮРИСДИКЦІЙ

Існування офшорних фінансово-економічних центрів є невід'ємною частиною обумовленого глобалізацією процесу постійної інтеграції економік різних держав у єдину світову економічну систему, що характеризується значною уніфікованістю та лібералізацією умов господарювання [1, с. 8].

У квітні 1991 року, ще за кілька місяців до проголошення незалежності України та створення самостійної української держави швейцарська компанія Riggs Walmet Group оголосила про те, що виходить на український ринок з пропозицією про організацію компаній. З цього часу офшори для України стали звичним явищем [1, с. 8]. Необхідність вибудови найбільш ефективної моделі взаємодії української економіки з офшорними суб'єктами господарювання, обумовлює необхідність комплексного вивчення господарсько-правового статусу та господарсько-правової сутності офшорних компаній і офшорних юрисдикцій, починаючи з комплексного історичного аналізу їх генезису та факторів, що певним чином впливали на їх розвиток.

Прагнення підприємців отримувати максимальний прибуток від своєї господарської діяльності в першу чергу шляхом уникнення оподаткування існували ймовірно завжди, з часу виникнення торгівлі та спроб обкласти її певними податками і зборами. Як тільки держава спробувала втрутитися до господарської діяльності з метою стягнення частини отриманого підприємцями прибутку у вигляді податків для забезпечення виконання функцій держави відразу почалися спроби підприємців такого втручання уникнути. Історично у цьому зв'язку наводяться приклади територій і стародавнього світу (острів Делос), і середньовіччя (Фландрія), які ставали центрами економічної діяльності за рахунок відсутності суттєвого втручання (в першу чергу податкового) у господарську діяльність. Делос почав ставати економічним центром як альтернатива острову Родос, після того як влада останнього ввела 2-о відсотковий податок на портову торгівлю. Вважається що саме через введення вказаного податку острів втратив 85 % торговельного обігу [2, с. 35]. Фландрія XV століття стала місцем настільки привабливим для господарської діяльності, що англійські купці прагнули продавати овечу вовну там, а не у себе на батьківщині, де вони б мали платити значні податки. Однак, всі зазначені території традиційно ніколи не надавали пільг іноземцям та не пов'язували надання пільг із нездійснення економічної діяльності в межах території, що такі пільги надає. Навпаки, пільги надавалися на відповідній території для її резидентів та господарської діяльності в її межах, що характерно для більшості і сучасних типів вільних економічних зон, але не характерно для офшорних зон. Таким чином, офшорні центри мають давнє історичне підґрунтя, але справжні офшорні юрисдикції, які в повній мірі відповідають їх сучасному розумінню, з'явилися у XX столітті і набули поширення у другій його половині. В цьому контексті залишається недостатньо дослідженою роль явища глобалізації у процесі виникнення і історичного розвитку офшорних юрисдикцій.

Офшорний бізнес у сучасному розумінні є дітищем глобалізації. Він з'явився і почав активно розвиватися з кінця XIX – початку XX століття, коли світове господарство набуло реальну єдність, поступово перетворюючись на інтегрований комплекс багаторівневих зв'язків [3, с. 37]. Саме з процесами глобалізації пов'язується масове поширення офшорних юрисдикцій, явище офшорного «насичення» світової економіки [4, с. 37, 38]. При цьому процес глобалізації можна розглядати як нову стадію інтернаціоналізації економічного життя, яка веде до принципово іншого рівня взаємозв'язку і взаємозалежності світових економік, коли виникає якісно нова глобальна економіка [4, с. 38]. Інакше кажучи глобалізація – це процес в ході якого світ перетворюється на єдину глобальну систему [5, с. 46]. Інтеграційні процеси найбільшою мірою вплинули на формування явища економічної глобалізації [5, с. 47]. Разом з тим значення політичної та соціальної глобалізації також не мають недооцінюватися [6, с. 256]. Загалом поняття «глобалізація» стало настільки суперечливим, що майже неможливо дати його безспірне визначення, при цьому термін «глобалізація» використовується для позначення майже всіх важливих явищ останніх двадцяти років [6, с. 255]. Не менш дискусійним є послідовна періодизація етапів глобалізації та датування її початку.

За визначенням Світового банку глобалізація – це інтеграція економік і суспільств у всьому світі, яка посилюється [7]. Зазначається, що вона пройшла у своєму розвитку 3 хвили [7]. Розглянемо їх докладніше у контексті виникнення і розвитку офшорних зон.

I хвиля глобалізації охоплює період з 1870 року і до початку Першої світової війни. Стимулами розвитку тоді виступали досягнення у транспортній сфері та зниження торговельних бар'єрів. В результаті розквіту світової торгівлі частка експорту в обсязі світових доходів подвоїлась і склала 8 %. Закінчення Першої світової війни положило початок ері протекціонізму, почали застосовуватися тарифи, світовий економічний ріст призупинився, частка експорту в обсязі світових доходів впала до рівня 1870 року [7].

Починаючи з кінця XIX століття ідеї запровадження податкових пільг знайшли свої втілення у США – спочатку у штаті Нью-Джерсі, а потім і штаті Делавер, що зробило їх популярними центрами реєстрації корпорацій. Якщо до 1902 року у Делавері було зареєстровано 1407 корпорацій, то до 1919 року вже 4776 [4, с. 34]. Також у кінці XIX століття актуальності набуло питання оподаткування британських компаній, ділова активність яких концентрувалася за межами Британської імперії [4, с. 35]. В результаті судових тяжб було напрацьовано 2 важливих прецеденти: 1) у справі

компаній *Cesena Sulphur Co., Ltd.* та *Calcutta Jute Mills*: компанії зобов'язані платити британські податки, у зв'язку зі знаходженням керівних органів та здійснення оперативного управління бізнесом на території Англії, незважаючи на те, що діяльність цих компаній здійснювалася за кордоном (1876 рік); 2) у справі компанії *Egyptian Delta Land and Investment Co. Ltd v. Todd*: компанія, яка зареєстрована в Лондоні, але повністю веде господарську діяльність у Каїрі, включаючи управління, бухгалтерський облік, знаходження менеджменту та секретаріату, є резидентом Єгипту, а не Великої Британії та не повинна сплачувати британські податки (1929 рік). В кінці XIX століття у Швейцарії з'явилися анонімні номерні банківські рахунки [4, с. 35]. Трохи пізніше у Швейцарії було створено інститут підставних директорів та власників. Ліхтенштейн ввів принцип конфіденційності імен власників зареєстрованих у ньому компаній. Умови подібні до створених у Швейцарії було запроваджено і цілою низкою інших держав між якими навіть почалася конкуренція за приваблення іноземних інвестицій.

Введення протекціоністських заходів, підвищення податків, нестабільна економічна ситуація, Велика депресія у США тільки сприяла підвищенню популярності офшорних зон. Так, при тому, що в 1936 році у США максимальний податок на особисті доходи міг становити до 79 %, в 1935–1936 роках на Багамських островах було засновано 64 холдингові компанії, які дозволяли уникнути високих податків [4, с. 36]. Виникнувши та отримавши певний розвиток завдяки явищам глобалізації офшорні юрисдикції самі кинули виклик національній замкненості фінансових систем, створювали передумови для прискорення лібералізації фінансових ринків і бурхливого наростання різноманітних транскордонних фінансових потоків [4, с. 38].

II хвиля глобалізації припадає на 1950–1980 роки проявилась в основному в інтеграції економічно розвинених країн Північної Америки, Європи та Японії, які відновили торговельні відносини шляхом лібералізації багатосторонньої торгівлі. Країни, що розвиваються в основному опинились поза цією інтеграційною хвилею.

Розвиток міжнародної торгівлі, налагодження торговельних зв'язків порушених Другою світовою війною, введення високих податків на прибуток компаній та кейнсіанських схем державного регулювання в поєднанні з розпадом колоніальної системи та виходом на міжнародну арену великої кількості незалежних держав – колишніх колоній все це сприяло розвитку вже існуючих та створенню нових офшорних юрисдикцій. Для багатьох нових незалежних держав Африки, Азії та Латинської Америки, особливо тих, що не мають значних ресурсів, формування офшорних центрів стало цілком прийнятним способом поживавлення національних економік та поповнення бюджетів.

III хвиля глобалізації, що почалася в 1980 році була обумовлена поєднанням досягнень в технологіях транспорту і комунікацій, а також діями країн, що розвиваються, які намагалися привабити іноземні інвестиції шляхом відкриття своїх економік для міжнародної торгівлі.

Період з 1980 року і до початку 1990-х років характеризується кількісним та якісним ростом офшорного бізнесу, початком активного використання офшорних схем транснаціональними корпораціями та транснаціональними банками, активним залученням до офшорних процесів країн світової периферії. Разом з тим починаючи з 1990-х років, коли процеси світової глобалізації ще більше зросли й офшорний бізнес отримав здавалося б безпрецедентні можливості для розвитку, почалася й активна протидія офшорному бізнесу з боку неофшорних держав. Саме з кінця 1990-х років активізувався тиск на офшорні фінансові центри з боку розвинених країн та низки міжнародних економічних організацій, які прагнуть змусити їх до співробітництва у проблемах втечі нелегального капіталу, надання інформації про сумнівні фінансові правочини та збору податкових надходжень, а також зміни національних податкових кодексів в плані підвищення рівня прозорості [8, с. 7]. Такі зусилля ведуться на кількох рівнях: 1) глобальному (міжнародними економічними організаціями – ОЕСР, МВФ, ООН, ФАТФ, ФСФ); 2) регіональному (головним чином в межах ЄС); двосторонньому (підписання міждержавних угод щодо обміну фінансовою та податковою інформацією тощо); національному (посилення антиофшорного законодавства, посилення контролю над фінансовим регулюванням в офшорних центрах, що перебувають у підпорядкуванні неофшорних держав). Протидія офшорній діяльності на міжнародному рівні викликала спроби певної міжнародної протидії антиофшорним заходам з боку офшорних держав (наприклад у 2001 році з метою протидії вимогам ОЕСР було створено Міжнародну організацію з податків та інвестицій, до якої увійшли 13 офшорних юрисдикцій Карибського басейну).

Активізацією міжнародної економічної інтеграції, міжнародної економічної взаємодії глобалізація створила необхідні умови для виникнення, становлення, розвитку і поширення офшорних юрисдикцій, однак певною мірою обмежуючи державний суверенітет глобалізація створила умови та можливості для антиофшорної діяльності неофшорних (оншорних) держав. За своєю сутністю офшорна діяльність бере свій витоки з концепції податкового суверенітету (і державного суверенітету взагалі), а також відносного податкового суверенітету (самостійності) окремих територій в межах держави. Прихильники жорсткої антиофшорної політики взагалі вважають, що офшорні юрисдикції зловживають власним суверенітетом і спотворюють «святу» концепцію самого державного суверенітету [9, с. 135].

Глобалізація ж як відомо призводить до розмивання державного суверенітету та передачі частини суверенних повноважень до міжнародних інституцій. Процес глобалізації світової економіки значною мірою обмежує здатність урядів контролювати механізм проведення економічної політики [10]. Економічно розвинені країни, вплив яких у міжнародних економічних організаціях є домінуючим, як правило, самі не є офшорними й зазнають значних економічних втрат від втечі капіталу до офшорних територій. Обумовивши звуження державного економічного (у тому числі податкового) суверенітету, глобалізація створила умови та можливості для боротьби з офшорним бізнесом з метою його приведення у відповідність до стандартів напрацьованих міжнародними економічними організаціями.

Країна яка бажає зберегти національну державу з усіма сферами її державного суверенітету постає перед вибором між масовою політичною участю та ступенем економічної інтеграції [11]. Не маючи великого економічного впливу і можливостей для проведення економічної політики всупереч вимогам міжнародних економічних організацій більшість офшорних держав поступово приводить своє господарське законодавство у відповідність до міжнародних стандартів, як мінімум по ключовим їх вимогам. Це призводить до поступової трансформації концепції офшорної діяльності і стрімкого зменшення кількості класичних офшорних юрисдикцій, що продовжують на минулому рівні забезпечувати таємність корпоративної та банківської інформації, спрощену фінансову звітність тощо. Політика держав які надають офшорні пільги іноземним суб'єктам завжди викликала невдоволення держав, чий суб'єкти такими пільгами користуються, тому спроби неофшорних держав вплинути на політику держав офшорних з метою запобігання порушенню офшорною діяльністю останніх, своїх економічних інтересів були з самого початку виникнення офшорного бізнесу як такого. Більшості Європейських держав не подобалась фінансова політика Швейцарії від самого початку введення офшорних привілеїв. Коли у 30-ті роки XX століття в США набула популярності реєстрація холдингових компаній на Багамських островах як спосіб уникнути високих податків, американський конгрес здійснив спроби обмежити використання іноземних холдингових компаній, які, однак виявилися марними [4, с. 36]. Однак, саме глобалізація створила умови для ефективної антиофшорної міжнародної політики. Як правило, оцінюючи вплив глобалізації на розвиток офшорних юрисдикцій науковці акцентують увагу на те, що глобалізація сприяє виникненню і поширенню офшорних юрисдикцій. але не звертають увагу на роль глобалізації у протидії офшорній діяльності. При цьому необхідно констатувати, що значною мірою саме глобалізація створила умови для антиофшорної діяльності та ефективного подолання пов'язаних з офшорами негативних явищ (зокрема, таких як фінансування злочинної діяльності та міжнародного тероризму, відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом тощо). В історії протидії офшорній діяльності поворотною точкою називають 2001 рік. Вважається, що трагічні події, масштабний терористичний акт вересня 2001 року призвели до переосмислення ролі офшорних зон у світовій економічній системі та тих загроз, які вони можуть створювати для людства. Була значно активізована міжнародна політика спрямована на запобігання використанню офшорних зон для фінансування злочинності, відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом та фінансування міжнародного тероризму. Відповідно період розвитку офшорних юрисдикцій з 2001 по 2004 рік пов'язується з короткостроковим спадом у їх діяльності, тоді як період з 2004 року характеризується трансформацією офшорного бізнесу в нових умовах [12, с. 6].

Висновок. Глобалізація як інтеграція економік і суспільств у всьому світі та перетворення світу на глобальну економічну систему по відношенню до офшорної діяльності характеризується двома протилежними тенденціями: а) глобалізація створила умови для виникнення, розвитку і поширення офшорних юрисдикцій, надала їм можливість закріпити своє місце у світовій економічній системі як фінансово-економічних центрів; б) обмежуючи державний економічний суверенітет глобалізація створила умови для антиофшорної політики неофшорних держав та надала їм можливості міжнародного (зокрема за посередництвом міжнародних економічних організацій) впливу на офшорні держави та державні утворення з метою приведення їх господарського законодавства у відповідність до певних міжнародно визнаних стандартів. І перша, і друга тенденції існували з самого початку глобалізації як явища, з першої її хвилі, але якщо традиційно домінувала перша тенденція, то друга тенденція почала поступово посилюватися з 1990-х років XX століття. З початку 2000-х років друга тенденція почала домінувати над першою.

Список бібліографічних посилань

1. Лещенко Р. М. Фінансово-правове регулювання офшорних механізмів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук 12.00.07. Київ, 2015. 20 с.
2. Adams Ch. For Good and Evil: The Impact of Taxes on the Course of Civilization. New York : Madison Books, 1993. 541 p.
3. Матусевич А. П. Офшорные зоны: история, тенденции развития, влияние на российскую экономику. *Вестник Международного института экономики и права*. 2013. № 1 (10). С. 37–48.
4. Хейфец Б. А. Офшорные юрисдикции в глобальной и национальной экономике. М. : ЗАО «Экономика», 2008. 335 с.
5. Кучуков Р. А., Савка А. В. Экономическая глобализация: процессы, противоречия. *Вестник финансовой академии*. 2006. № 3. С. 46–57.
6. Globalization and Private Law The Way Forward / Ed. by M. Faure, A. van der Walt. Cheltenham, UK ; Northampton, MA, USA, 2010. 488 p.
7. Глобализация // Материалы Всемирного банка для учащихся. URL: <https://www.un.org/ru/youthink/globalization.shtml> (дата звернення: 20.10.2019).
8. Платонова И. Н. Эволюция стратегии офшорного бизнеса: взгляд из будущего. *Финансы, деньги, инвестиции*. 2008. № 4. С. 28–33.
9. Palan R. The Offshore World: Sovereign Markets, Virtual Places, and Nomad Millionaires. Ithaca ; N.Y. ; L. : Cornell University Press, 2003. 240 p.
10. Тютюнникова С. В., Микитась В. В. Економічний суверенітет в умовах глобалізації: зміст та особливості модифікації. *Ефективна економіка*. 2016. № 5. С. 102–110.
11. Беретта С. Экономическая глобализация // Katolik.ru : портал. URL: <http://www.katolik.ru/tserkov-i-obshchestvo/item/1549-ekonomicheskaja-globaliza.html> (дата звернення: 20.10.2019).
12. Воронина А. М. Место и роль офшорного бизнеса в современной мировой экономике : автореф. дис. ... канд. экон. наук : 08.00.14. М., 2008. 19 с.

Одержано 25.10.2019